

УДК 631.1

В. В. Стільник,

здобувач, Одеський національний економічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ТА СТАН КООПЕРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Розглянуто стан, види та умови функціонування організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Виявлена негативна тенденція їх розвитку. Обґрунтовано необхідність реструктуризації організаційної структури підприємств аграрного сектора України.

The state, kinds and operating of legal forms of agricultural enterprises conditions, is considered. Found out a negative their progress trend. Grounded necessity of restructuring of organizational structure of enterprises agrarian the sector of Ukraine.

Ключові слова: організаційно-правова форма, реструктуризація, господарське товариство, фермерське господарство.

Key words: legal form, restructuring, economic society, farm.

ВСТУП

Забезпечення громадян України можливістю повною мірою реалізувати право на діяльність, що в свою чергу є першим видом власності, та споживати основні продукти харчування в певній кількості та якості (згідно з загальноприйнятими нормами фізіологічного розвитку людини) залишається важливим питанням економіки та сучасної соціально-економічної політики держави.

Безумовно, гарантувати все вищевказане може та повинна лише держава, яка за своїм соціальним статусом покликана створювати та забезпечувати сукупні політико-економічні, соціально-економічні, морально-духовні, екологічні умови життєдіяльності людини.

З моменту впровадження Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) було прийнято та переглянуто безліч нормативно-правових актів, постанов, указів, поправок до законів, що регламентують зазначені складові забезпечення соціально-економічного розвитку України (це стосується й однієї з найважливіших складових економіки кожної країни — агропромислового комплексу, що забезпечує суспільство продуктами харчування в достатній кількості та належній якості) в період переходу до ринкової економіки. Але, дивлячись на реалії сьогодення, порівнюючи рівень розвитку економіки нашої держави з такими самими економічними показниками інших розвинутих держав, можна стверджувати про низьку їх ефективність та дієвість.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

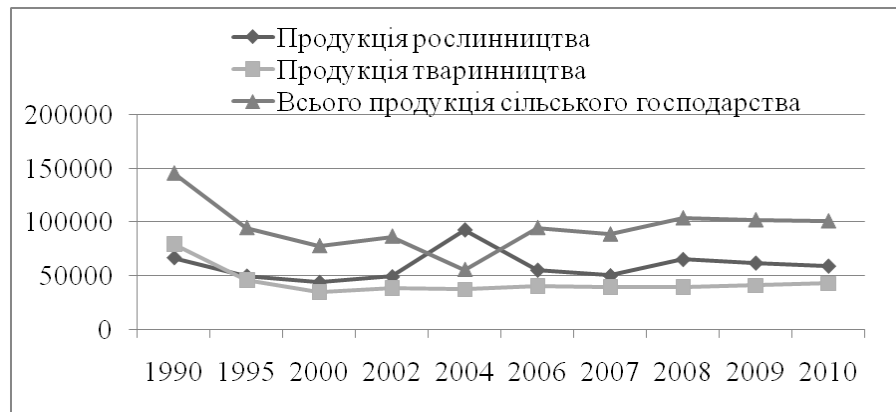
Мета статті — дослідити еволюцію організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва, їх значення та особливості розвитку в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

З розпадом Радянського Союзу Україна, порівняно з іншими країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД), за оцінками багатьох аналітиків, знаходилася в найбільш сприятливих умовах для вдалого економічного розвитку за умов становлення ринкової економіки [5].

Обґрунтовано дану оцінку наявністю в Україні природних ресурсів та сприятливих кліматичних умов, високої родючості ґрунтів (адже на долю України доводиться близько 40 % всіх чорноземів світу), важливого політико-географічного положення, добре розвинутої інфраструктури. Аграрний сектор України, який в структурі валового національного продукту (ВВП) до 1990 р. складав близько 25 %, розглядався найбільш важливим та перспективним сектором української економіки. Необхідно було лише ретельно підготувати та провести правові реформи з метою перетворення колгоспів і радгоспів у структури, адаптовані до умов ринкової економіки (створення різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств).

Але не все так добре склалося в Україні, як гадалось на початку самостійності. Різке зни-

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільськогосподарського підприємства України (у порівняльних цінах 2005 року, млн грн.)

*Джерело: за даними Державного комітету статистики України.

ження виробництва сільськогосподарської продукції, беззаперечно, свідчить про занепад аграрного сектора економіки (рис. 1).

У 2010 р. на території України виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн га сільськогосподарських угідь (табл. 1).

У господарських товариствах зосереджено 49,1% цих угідь, у фермерських господарствах — 20,0%, у приватних підприємствах — 16,0%, у виробничих кооперативах — 4,6%, у державних підприємствах — 2,6%, у підприємствах інших форм господарювання — 7,7%. Із загальної кількості підприємств близько 15 тис. становлять господарські товариства, приватні, державні та інші підприємства і кооперативи (крім фермерських господарств), з яких 15,8% підприємств мають площу до 100 га, 17,3% — від 100 до 500 га, 11,2% — від 500 до 1000 га, 14,1% — від 1000 до 2000 га, 18,8% — понад 2000 га. Середній розмір господарства становить 1169 га сільськогосподарських угідь [7].

На 1 січня 2011р. налічувалось 42 тис. фермерських господарств, у власності та користу-

ванні яких знаходилося 4,3 млн га сільгоспугідь, з них 4,2 млн га ріллі. Середній розмір фермерських наділів у 2010 р. проти 2009 р. збільшився на 0,7 га і становив 103,3 га. Площі земель фермерів розширюються як шляхом укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств станом на 1 січня 2011 р. склали 79,9% загальної площі землі, яка є в їх користуванні. У середньому на одне фермерське господарство припадало 100,2 га ріллі (на 1 січня 2010 р. — 99,4 га).

Наведені дані свідчать про значне скорочення кількості діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання, причому дана тенденція стосується усіх без винятку підприємств аграрного сектора України.

Щодо структури діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання, то найбільшу питому вагу займають фермерські господарства — 73,9% (рис. 2).

Структура використання сільгоспугідь (рис. 3) свідчить, що найбільшу площу земель обробляють господарські товариства (49,1%) — спадкоємці колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), які, в свою чергу, були створені в результаті реформування колгоспів та радгоспів.

Отримані результати відкрито говорять про небезпеку не тільки для підприємств сільськогосподарського господарства, а й для економіки країни в цілому.

Незважаючи на особливості кожної з наведених організаційно-правових форм, всі вони мають право на існування і показують свою перевагу при певних соціально-економічних умовах регіону. Таким чином, необхідно забезпечити ефективні напрями розвитку даних форм господарювання та визначити основні шляхи їх організаційної перебудови для подальшого підвищення результативності діяльності.

Господарські товариства є найбільш перспективною формою організації сільськогосподарського виробництва, оскільки засновники цих товариств найбільш зацікавлені у найвищій віддачі вкладеного капіталу. По-

Таблиця 1. Діючі в Україні сільськогосподарські підприємства за організаційно-правовими формами господарювання [7]

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення, +/- 2010/2009
Господарські товариства	7879	7819	7616	-203
Приватні підприємства	4326	4333	4256	-77
Виробничі кооперативи	1101	1001	952	-49
Фермерські господарства	43894	42101	41384	-717
Державні підприємства	354	345	336	-9
Підприємства інших форм господарювання	1505	1553	1456	-97
Усього підприємств	59059	57152	56000	-1152

чинаючи з 2000 р. вони стають основним джерелом надходжень інвестицій в сільське господарство, оскільки є законодавчо найбільш пристосованими до даного процесу та мають певні запаси матеріально-технічних ресурсів у спадок від колишніх колгоспів. На нашу думку, найбільш перспективним напрямом розвитку даної правової форми є створення вертикально орієнтованої організаційної структури з повним циклом виробництва продукції від вирощування культур до реалізації готової продукції, що, в свою чергу, забезпечить зростання їх ефективності.

Виробничі кооперативи (сільськогосподарські виробничі кооперативи) також є важливою складовою розвитку аграрного виробництва і мають свої перспективи розвитку, перш за все в регіонах з низьким рівнем ефективності сільського господарства (регіони з низькою родючістю ґрунтів). Важливою складовою розвитку даної організаційної форми є активна підтримка з боку держави в напрямі пільгового кредитування та оподаткування, що дасть змогу їм розвивати багатoproфільність та забезпечувати соціальні та економічні потреби населення конкретних територій.

Щодо приватного сектора сільського господарства, то подальший розвиток даної організаційно-правової форми матиме місце лише зі створенням та ефективним функціонуванням ринку землі як одного з важливих етапів аграрної реформи в державі.

Державні сільськогосподарські підприємства представлені, в першу чергу, спеціалізованими господарствами, що знаходяться в структурі закладів освіти і певних наукових установ і виступають базою їх наукової діяльності. Саме завдяки збереженню ними цілісних майнових та земельних комплексів, а також завдяки певній підтримці

Рис. 2. Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2010 році

держави вони залишалися досить привабливим місцем праці та мали відносно високий рівень ефективності. Проте з подальшим розвитком аграрного сектора економіки виявилися значні недоліки даних організаційно-правових форм, як в напрямках забезпечення виробничого процесу матеріальними засобами так і стосовно самої організації виробництва. Для даного виду підприємств можна запропонувати постійну державну фінансову підтримку, що є базою для розвитку української аграрної науки.

Аналіз причин, що призвели до несприятливої економічної ситуації в українському аграрному секторі, є предметом дослідження багатьох вчених-аграрників [1; 2; 3; 4]. Найбільш розповсюдженими серед них є державне втручання в закупівлю виробничих засобів та про-

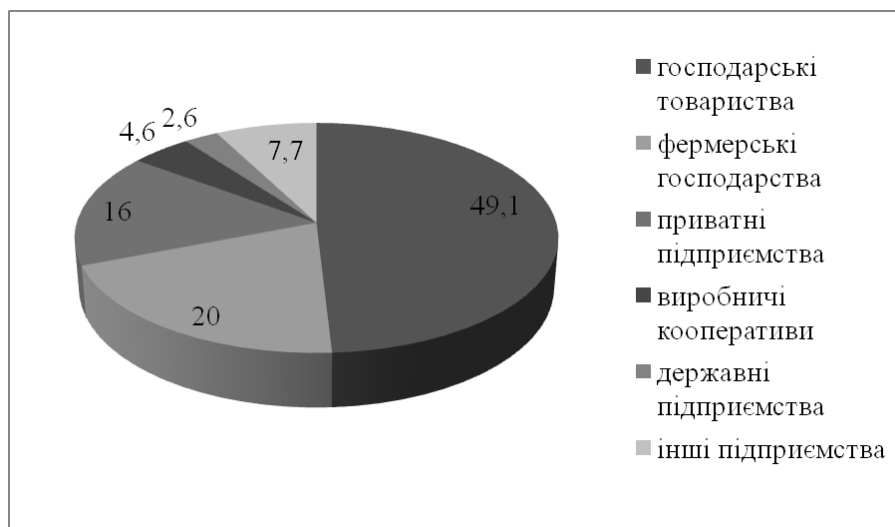

Рис. 3. Структура використання сільгоспугідь підприємствами сільського господарства України у 2010 році

даж продукції, відсутність ринку землі, неефективна фінансова система, аграрна політика держави. На наш погляд, слід шукати причини занепаду аграрного сектора економіки України в більш вузькому напрямленні.

Після розпаду Радянського союзу, колхози та колгоспи, що виникли в процесі колективізації, повинні були бути приватизовані та реструктуровані. Різниця між двома формами підприємств була, головним чином, лише у відносинах власності та фінансуванні виробничих засобів. У той час, коли засоби виробництва в колхозах фінансувались за рахунок експлуатаційних витрат та державних кредитів, колгоспи були повністю інтегровані в державний бюджет, тобто загальні витрати та доходи сплачувались державою. Колгоспи, таким чином, фінансувались краще та мали в своєму розпорядженні більше робітників та кращий рівень заробітної плати [5]. Більшість сільськогосподарських підприємств являли собою змішані господарства з виробництва основних рослинних культур та тваринництва. Ті землі, що використовувались, відрізнялись лише агрокліматичними особливостями.

Першим кроком трансформації аграрного сектора України стали зміни законодавчої бази. Це надало можливість приватним особам формально привласнювати землю на довгострокову перспективу. Але в той же час заборонялось її продавати або передавати в оренду. Після проголошення незалежності України було прийнято ще ряд законів, що стали основою для проведення сільськогосподарських реформ. Незважаючи на проведені заходи з приватизації, підприємства по виготовленню та переробці сільськогосподарської продукції, а також підприємства, що пропонували маркетингові послуги, залишились під контролем держави [6]. Змінивши правове поле діяльності підприємств аграрного сектора, уряд залишив без змін їх організаційну структуру, тим самим не даючи змогу подальшому ефективному розвитку.

Також слід нагадати, що місцева влада нерідко вводила адміністративні обмеження щодо продажу зернових культур та отримували право на оплату раніше інших покупців, оперуючи наявністю боргу сільськогосподарського підприємства. Звідси випливає продаж продукції за заниженими цінами, що, в свою чергу, тягне за собою збитковість сільськогосподарського підприємства.

ВИСНОВКИ

Еволюція організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України в умовах незалежності свідчить про термінову необхідність впровадження заходів щодо зміни організаційної структури підприємств та створення нової їх форми господарювання.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Червен И.И., Червен Э.В. Экономика АПК: вопросы и ответы / И.И. Червен, Э.В. Червен. — К.: Картя Молдовеняскэ. — 492 с.
3. Янік В. Ефективність формування і розвитку підприємства в умовах трансформації економіки постсоціалістичних країн. — Л.:ВД "Панорама", 2001. — С. 54.
4. Экономика сельского хозяйства / И.А. Мнаков, Л.А. Сабетова, Н.И. Куликов и др.; Под ред. И.А. Минакова. — М.: Колос, 2000. — 328 с.
5. LERMAN, Z., BROOKS, K., CSAKI, C. (1994): Land reform and farm restructuring in Ukraine, World Bank Discussion Papers No. 270, Washington D.C.
6. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.niss.gov.ua
7. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 17.02.2012 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"